

Шиян Т.В.

аспірант кафедри педагогіки,

Миколаївський державний

університет ім. В.О. Сухомлинського

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються проблеми впровадження проектної діяльності старшокласників як ефективного засобу формування їхнього критичного мислення, творчого потенціалу, активної життєвої позиції. Виокремлюються негативні ефекти групової проектної діяльності, надаються шляхи їхнього усунення.

The article deals with the problems of introduction of senior students' project activity to the educational process in secondary school. The negative effects of group project activity are defined; the ways to neutralize them are analyzed.

Динамічність економічних, політичних, соціокультурних процесів зумовили те, що суспільство сьогодні потребує не лише виконавців, носіїв посередніх якостей, а й високоморальних, освічених, самостійних, відповідальних членів, які характеризуються нестандартним мисленням, творчим пошуком, потягом до самореалізації.

Основний тягар з реалізації зазначених вимог сучасності покладений на систему освіти, в якій накопичилось чимало проблем, що гальмують процеси оновлення і перетворення. Зокрема, в системі освіти старшокласників спостерігається переобтяження змісту шкільних дисциплін надмірним фактологічним матеріалом, недостатнє врахування вчителями різних нахилів, здібностей, життєвих планів старшокласників, збільшення їхнього навчального навантаження. У результаті, рівень знань багатьох старшокласників не відповідає їхнім здібностям й потенційним можливостям, що призводить до зниження інтересу до навчання в учнів старшої школи, формального

ставлення до навчання.

Розв'язання цих актуальних проблем можливе, серед іншого, за умов побудови навчально-виховного процесу відповідно вікових і індивідуальних особливостей, можливостей і потреб учнів. У результаті аналізу різноманітних форм і методів організації освітньо-виховного процесу в сучасній загальноосвітній школі ми дійшли висновку про те, що найбільш повно основні вимоги щодо гуманістичного підходу у формуванні особистості старшокласників реалізує проектна діяльність. Організація проектної діяльності учнів забезпечує прийняття їхніх цілей, запитів, інтересів, потреб, створення умов для їхнього саморозвитку, самовизначення, самореалізації. Проектна діяльність також інтегрує в собі основні вимоги, що висувуються до змісту навчального матеріалу, організації пізнавальної діяльності, характеру взаємодії учнів та вчителів з огляду на формування особистості у старшому шкільному віці.

Проектна діяльність – це специфічна форма організації навчального процесу, що полягає у мотиваційному досягненні свідомо поставленої навчальної мети, проектуванні власного дослідження [4]. Такий підхід є протиставленням вербальним методам та формам догматичної передачі готової інформації, пасивності навчання, марності самих знань, вмій та навичок, які не реалізуються в діяльності.

Теоретичні основи проектної діяльності складають праці В. Гузеєва, Є. Полат та інших [1; 6 та інших], які об'єднуються навколо ідеї про те, що проектне навчання має комплексний характер, засновується на ідеї пізнання, моделювання, конструювання, дослідження та всебічної оцінки результатів проектної діяльності.

Проектна діяльність орієнтує старшокласників не лише на засвоєння знань, але й на засоби цього засвоєння, способи мислення та діяльності, на розвиток пізнавальних мотивів та творчих здібностей особистості. Все це сприяє формуванню інтелектуальної, емоційно-вольової сфери та творчого потенціалу особистості.

Групова проектна діяльність стимулює активне включення старшокласників у систему суспільних відносин, сприяє оволодінню ними досвідом спілкування, напрацюванню навичок дидактичної взаємодії; створює сприятливі умови для ефективного перетворення знань у переконання, забезпечує розвиток моральної свідомості старшокласників.

Проектна діяльність, таким чином, має виховні, навчальні та розвивальні можливості. Вона формує потяг до знань, пізнавальну активність, сприяє розвитку дивергентного мислення, креативності, ініціативності, самостійності

у процесі пізнання.

Спираючись на теорію та практику організації проектної діяльності в педагогічному процесі, можна виділити наступні її принципи [2; 5; 7 та інші]:

- 1) *принцип пріоритету людини*, тобто орієнтація на людину як учасника педагогічного процесу або педагогічної ситуації;
- 2) *принцип діагностичного цілепокладання*, що дозволяє в процесі проектування організувати педагогічний процес як передбачувану, цілеспрямовану взаємодію суб'єктів навчально-виховного процесу;
- 3) *принцип саморозвитку*, що передбачає створення гнучких, динамічних систем, процесів, ситуацій.

Особистісний аспект проектної діяльності характеризується тим, що задача, яка потребує вирішення, не лише зрозуміла для старшокласника, а й приймається ним, складає внутрішній зміст діяльності.

Старшокласники з великим задоволенням виконують саме ту діяльність, яка обрана ними самими. Проектна діяльність сприяє перетворенню процесу навчання на процес самоосвіти, дозволяє кожному побачити себе як компетентну та здібну особистість, є дієвим елементом в організації самостійної роботи. Обираючи тему проекту та виконуючи його, старшокласники мають можливість задовольнити потребу у виявленні власних можливостей, продемонструвати свою ініціативу, здібності, знання та вміння, перевіряють себе у реальній справі, виявляють цілеспрямованість та наполегливість.

Найбільш ефективною формою роботи ми вважаємо організацію групової проектної діяльності, метою якої є активізація самопізнання, розвиток почуття ідентичності та самоповаги, довіри до себе та інших, пошук нового погляду на себе, посилення саморегуляції, автономності, відповідальності перед собою та іншими за спільний результат діяльності.

Узагальнення вітчизняного і зарубіжного педагогічного надбання, власного педагогічного досвіду дало підстави стверджувати, що в багатьох випадках групова проектна діяльність має негативні ефекти, які повинен враховувати вчитель під час впровадження проектної діяльності старшокласників у навчально-виховний процес. До таких негативних ефектів належать: *дифузія відповідальності, конформізм, неоптимальне лідерство, псевдоактивність, деструктивний конфлікт* учасників, що є перепорою для продуктивного здійснення спільної проектної діяльності та блокує особистісне зростання кожного з її учасників.

Дифузія відповідальності, за твердженням дослідників [8; 9 та інші], виникає у процесі групової діяльності, оскільки в групі зменшується ризик

бути негативно оціненими за недостатній особистісний внесок у спільну діяльність. Саме тому рішення старшокласника брати участь у груповій проектній діяльності може маскувати його намагання витратити мінімум зусиль заради її здійснення. Груповий проект, який передбачає єдине для всіх учасників заохочення (у вигляді бальної оцінки, сертифікату, схвалення та інше), дозволяє деяким учням «сховатися» в групі, уникаючи засудження. Подібна позиція призводить до пасивної участі в груповій діяльності, що є ризикованим не лише для продуктивності групи а й для формування заповзятливої особистості з активною життєвою позицією.

Конформізм учасників групової проектної діяльності пов'язаний з їхнім бажанням бути прийнятим і схваленим у групі, що, на думку дослідників [3 та інших], мотивує старшокласників до стримування власних альтернативних поглядів й способів дій, ізоляції власних небажаних (альтернативних більшості у групі) думок. Це значно погіршує розвиток пізнавальних інтересів, пізнавальної активності старшокласника, перешкоджає продуктивній реалізації проектної діяльності (пошуку й прийняттю значущої для всіх мети, всебічному аналізу проблеми проекту, різних варіантів її вирішення тощо), не дозволяє учням повною мірою актуалізувати свій суб'єктний досвід, пізнавальні інтереси, творчий потенціал й заважає обговоренню різних варіантів вирішення проблеми проекту.

У виборі групової форми організації проектної діяльності деякі старшокласники керуються бажанням самоствердитися в групі, яке виявляється, як правило, в їхній більш активній позиції у процесі групової взаємодії. Намагання підвищити або підтримати свій статус у групі мотивує деяких учасників до прийняття на себе всієї відповідальності за перебіг і результати проектування, що ми називаємо *неоптимальним лідерством*, яке лімітує пізнавальну активність інших членів групи. Помітна ініціативність таких старшокласників, очікування інших учасників (на основі попереднього досвіду) щодо їхньої поведінки, викликають, на думку Т. Скрипкіної [8], авторитетну довіру групи, недооцінку учасниками власної значущості у груповій діяльності. Таким чином, неоптимальне лідерство одного з учасників проекту може посилювати й інші негативні ефекти групової діяльності: дифузії відповідальності, конформізм інших членів групи.

Висока активність одного або декількох учасників групового проекту, яка ініціюється непізнавальними мотивами (самоствердження, бажання швидше «закінчити» проект) розглядається нами як *псевдоактивність*. Прикладом псевдоактивності може бути пропозиція учня, який намагається дістати визнання у групі, використати готовий продукт (з Інтернету, рідкісної книги,

проект учнів іншої школи, міста та інше).

У процесі групової взаємодії, за свідченнями дослідників [6; 8; 9] часто виникає конфлікт позицій її учасників. Проблемний характер проектної діяльності, який передбачає розгляд різних варіантів вирішення проблеми проекту, може призвести до *деструктивного конфлікту* її членів – протистояння учасників, які практичними діями суперечать один одному. У групах, де кожний з учасників має високий рівень самооцінки, але принижує цінність інших, спостерігається конфронтація (суперництво), внаслідок якої зусилля учасників зосереджуються не на конструктивному спільному пошуку вирішення проблеми проекту, а на з'ясуванні міжособистісних стосунків, відстоюванні, як правило неаргументованими засобами, власних переконань. Деструктивний конфлікт учасників проекту заважає повноцінному здійсненню спільної діяльності (пошук й прийняття значущої для всіх мети, всебічний розгляд проблеми проекту, різних варіантів її вирішення, реалізація й аргументована оцінка створеного продукту), що викликає негативні емоції, знижує задоволення від участі в проектній діяльності.

Успішна нейтралізація зазначених негативних ефектів групової проектної діяльності залежить від позиції вчителя, який виконує організаційну, інформативну, консультативну, прогностичну, експертну функції. Ефективність застосування будь-якого активного методу чи форми навчальної діяльності залежить від спрямованості вчителя на демократичний стиль спілкування, використання діалогових форм взаємодії з учнями, організаторські та творчі здібності.

Суттєвою умовою для вибору вчителем проектної діяльності є знання реальних можливостей учнів, розвитку їхнього інтелекту, волі, мотивів. Організація проектної діяльності старшокласників починається з вивчення вчителем/координатором проекту суб'єктного досвіду й пізнавальних інтересів учнів з метою максимальної опори на них на всіх етапах створення проекту. Знання особливостей та інтересів старшокласників дозволяє вчителю під час створення проблемної ситуації або координації її пошуку учнями активізувати діяльність кожного учасника, використовуючи необхідні прийоми та засоби.

Так, при реалізації задуму проекту вчитель пропонує старшокласникам перейти від правил роботи над проектом до ділових прав і обов'язків. Оптимальною є можливість старшокласників самим розробити свої права й обов'язки (Таблиця 1).

Таблиця 1

Права й обов'язки проектанта

Права проектанта	Обов'язки проектанта
<ol style="list-style-type: none">1. Має право на помилку.2. Має право вибору завдання, позиції.3. Має право висловлювати свою думку, ставлення.4. Має право на виправлення помилок, допомогу іншим.	<ol style="list-style-type: none">1. Виявляти довіру й толерантність.2. Прислухатися до думки кожного.3. Ретельно й наполегливо виконувати завдання задля групового результату.4. Не самоутверджуватися за рахунок інших.

Виникнення таких негативних ефектів групової проектної діяльності як дифузія відповідальності, неоптимальне лідерство, конформізм пов'язується з нечітко розподіленими індивідуальними завданнями для кожного учасника в групі й за умов єдиного заохочення для всіх учасників, призводять до зниження їхньої індивідуальної продуктивності, стримування власних, альтернативних поглядів більшості, думок. Такого негативу можна уникнути, якщо чітко узгодити роль учасників проекту на різних етапах проектування, коли кожен з них має власне, обране з урахуванням особистісних інтересів та психолого-педагогічних характеристик завдання, яке доповнює діяльність інших членів групи із реалізації загальної мети. Рольова диференціація учасників групової взаємодії надає можливість інтерпретувати й оцінювати діяльність інших (кожен стає підзвітним групі за виконання своєї ролі), що призводить до підвищення індивідуальної продуктивності, пов'язаної із усвідомленням особистісного внеску у загальну справу. Рольове розподілення й оцінка внеску кожного учасника у продукт, результат групової діяльності сприяє формуванню групової/командної взаємозалежності, що є суттєвим для розвитку таких якостей як конструктивність, готовність до взаємодії, відповідальність.

Важливою у подоланні негативних ефектів є кількість учасників, яка визначається метою проектної діяльності, складністю завдання, наявністю ролей для кожного.

Обов'язковою умовою організації проектної діяльності є наявність заздалегідь сформованих уявлень про кінцевий продукт діяльності, етапи проектування (визначення концепції, цілей та завдань проекту, оптимальних ресурсів діяльності, створення плану проекту, організація діяльності з реалізації проекту).

Таким чином, за умов нейтралізації вказаних негативних явищ групової проектної діяльності, її впровадження має значний навчальний, розвивальний та виховний потенціал, який визначається тим, що проектна діяльність

старшокласників забезпечує розвиток у них:

- дослідницьких вмінь і навичок (спостереження, виявлення проблем, збір та аналіз інформації, вміння висувати гіпотези, діагностувати, моделювати, прогнозувати, аналізувати, узагальнювати та інше);
- критичного, творчого, системного мислення, вміння шукати засоби вирішення поставлених задач;
- вміння працювати в команді, навичок ділового спілкування й співробітництва;
- вміння адекватно оцінювати себе, вміння контролювати власну діяльність;
- позитивного образу себе та інших (формування мотивів досягнення, відкритості й готовності до діалогу);
- таких особистісних якостей як: доброзичливість, взаємодопомога, емпатія, демократичність, наполегливість, працелюбність й ініціативність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гузеев В.В. Образовательная технология: от приема до философии // Библиотека журнала «Директор школы»; Спец. выпуск 4. – М.: Сентябрь, 1996. – 112 с.
2. Зеленкова Г.П. Формування пізнавальної самостійності старшокласників в навчальному процесі // Рідна школа. – 2005. – № 8. – С. 31-35.
3. Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М. Психология малой группы: теоретический и прикладной аспекты. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 205 с.
4. Матяш Н.В. Психология проектной деятельности школьников: Автореф. дисс. ... доктора псих. наук, 19.00.07 – педагогическая психология. – Москва, 2000. – 52 с.
5. Наказний М.М. Формування здатності працювати в команді // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – № 4. – С. 61-65.
6. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Под ред. Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркиной, М.В. Моисеевой и др. – М.: Academia, 2000. – 272 с.
7. Обухов А.С. Эффективность применения проектной и исследовательской деятельности в обучении // Школьные технологии. – 2006. – № 5. – С. 86-90.
8. Скрипкина Т.П. Взаимодоверие как основание межличностных взаимодействий // Вопросы психологии. – 1995. – № 5. – С. 21-30.
9. Jacques David. Learning in groups. Oxford University Press., 1999. – 450 p.